

KRISTIINA ROSS 70

3. juunil tähistas oma 70. sünnipäeva keeleteadlane, tekstoloog, tõlkija ja kriitik Kristiina Ross.

1978. aastal lõpetas Kristiina Tartu Riikliku Ülikooli eesti filoloogia erialal ning asus ametisse Eesti Keele Instituuti (tollase nimega Keele ja Kirjanduse Instituuti), kus töötab tänini. Oma kandidaadiväitekirjas (1984) süvenes ta instruktiivi läänemeresoome keeltes. Loogilise jätkuna selle käändevormi ja adverbipiirimail oleva nähtuse põhjalikule eritelule koostas ta ülevaate käändtüüpide produktiivsusest (1984) ning „Eesti keele grammatika“ (1993, 1995) uuendusliku morfoloogiaosa. EKG baasil valmis koos Tiiu ja Mati Ereltiga laiale keelehuviliste ringile suunatud „Eesti keele käsiraamat“, millest on korduvalt välja antud uusi trükke (1997, 2000, 2007, 2020).

Pärast EKG valmimist on Kristiina keskendunud eesti kirjakeele ajaloole, peamiselt 17.–18. sajandi baltisaksa pastorite panusele. Tema teadusartiklite temaatika on lai: fookuses on olnud nii üksikud keelendid, tekstid ja autorid kui ka terved keelevariandid ja kirjakeele kujunemise

protsess laiemalt. Viimastel aastatel on ta piiblitõlgete keele kõrval jälginud eesti poeetilise keele kujunemist vaimulikes lauluraamatutes ja varast halduskeelt kiriku personaalraamatutes ja meetrikates.

Kristiina on koos kaasautoritega avaldanud rea vanade piiblitõlgete faksiimileväljaandeid, kus kõrvuti käsikirja faksiimilega saab lugeda selle ümberkirjutust. Kättesaadavad on juba väljaanded Virginiuste Vana Testamendi käsikirjast (2003), Uue Testamendi Pilistvere, Müncheni ja Stockholmi käsikirjast (2007) ning Johannes Gutsblaffi nii Vana kui ka Uue Testamendi käsikirjast (2013). Ilmumas on väljaanne psalmidest Kristiina arhiivileius, esmapiibli Vana Testamendi mustandkäsikirjas. Tõlkekeeles tehtud keelevelikuid aitab selgitada allikapublikatsioon „See kuningas sest auvust, põrgukonn ja armutaim. Eesti keelemõte 1632–1732“ (2023), kus koos Kai Tafenau ja Aivar Põldveega publitseeriti tõlgituna ja kommenteerituna seni raskesti kättesaadavad allikad eesti keelemõtte avasajandist. Veel on Kristiina ja kolleegide koostatuna-tõlgituna ilmunud järeldsõnade ja bibliograafiaga varustatud valimikud oluliste kirjameeste Kristjan Jaak Petersoni (2001), Eduard Ahrensi (2003) ja Anton Thor Helle (2006) pärandist. Kristiina juhtimisel on Eesti Keele Instituudis loodud kolm ajalooliste keelekujude andmebaasi: eesti piiblitõlke ajalooline konkordants, vanade kirikulaulude andmebaas ja vanade rahvalaulude andmebaas. Piiblitõlke konkordantsis analüüsitud materjali põhjal on ilmunud kümne kõige omanäolisema vana piiblitõlke leksikat koondav sõnastik (2025), mille ajaline haare ulatub Georg Mülleri jutluste pühakirjatsitaatidest kuni esimese eestikeelse tervikpiiblini. Need mahukad ja keerukad koostõised ettevõtmised poleks saanud teostuda ilma Kristiina tervikutaju, juhtimisoskuse, eruditsiooni ja tohutu töövõimeta.

Kristiina on eestindanud olulisi tekste heebrea keelest (nt luulevalmik „Uni Jeruusalemmas“), prantsuse keelest (nt Denis Diderot’ „Fatalist Jacques ja tema isand“) ja saksa keelest (nt Martin Lutheri „Kiri tõlkimisest ja pühakute eestpalvest“). Kirjanduskriitikuna on tema tähelepanu pälvinud Uku Masingu, Ene Mihkelsoni, Mihkel Muti, Jaak Jõerüüdi, Mati Undi, Jaan Kaplinski jt teosed.

Kultuurielu on Kristiina aidanud kujundada juhatustes, kolleegiumides, žüriides ja nõukogudes, sh Emakeele Seltsi juhatuses. Praegu kuulub ta Emakeele Seltsi aastaraamatu, EELK Usuteaduse Instituudi toimetiste ning raamatusarja „Piibel kontekstis“ kolleegiumi. Kristiinale on omistatud F. J. Wiedemanni keeleauhind (2007), Eesti Vabariigi teaduspreemia

(1995), Valgetähe IV klassi teenetemärk (2003), mitmel korral Eesti Kultuurkapitali tõlkepreemia (1997, 1999) ning auhinnad ajakirjas Keel ja Kirjandus ilmunud artiklite eest (2000, 2002, 2009, 2015, 2021).

Kristiina Ross on üks neid eesti teadlasi, kelle puhul moesõnaks saanud interdistsiplinaarsus on tõepoolest asjakohane. Mikrotasandile keskenduvad keeleajaloolised artiklid, nagu *vat*-tarindi või *ma*-sufiksi esinemine varases kirjakeeles, on erialaselt olulised ja edasiviivad, kuid sellele lisandub alati avaram, makrotasandi vaade sellest, missugust rolli mängis misjonitöö eesti kultuuriloos, kuidas tuleb hinnata teatud vaimuliku keelemehe pärandit laiemalt ning mis on sellel pistmist tänapäeva inimesega. Erinevalt keeleteaduslikest artiklitest on Kristiina keele- ja kultuurilooliste artiklite pealkirjad mängulised ja kirjanduslikud ning ei lase unustada, et keel ja selle lugu on ühtaegu teaduslik uurimisobjekt, aga samas ka isikliku ja kollektiivse identiteediloome vahend. „Missioon ja mäng eesti kirjakeele sünnis“ (2011), „Sisaliku jäljed piiblitõlkes. Lõuna-eestikeelse Vana Testamendi saatusest“ (2011) või „Mõlgutusi tõest eesti keelekirjelduses“ (koos Liisi Piitsiga 2019) näitavad lugejale juba valitud pealkirjade kaudu, et keel on uks maailma, milles toimub mäng ja milles otsitakse tõde. Samas on keel Kristiina kirjutistes ikka ja jälle isikustatud: keel sünnib, keelel on saatus ja mõte, keeled võivad kasutada või mitte kasutada oma võimalusi.

Ka keeleajalooliste kirjutiste keskmes olevad baltisaksa pastorid on Kristiina kirjutiste läbi muutunud märksa arusaadavamateks, luust ja lihast inimesteks. Neil oli ülesanne ja väljakutse viia kristlus maarahvani, kellel veel 19. sajandi keskpaigaski Kreutzwaldi sõnade kohaselt tuimus justkui luupainaja kukil istus. Kristiina kirjutistes näeme baltisaksa pastoreid, nagu Brockmann, Gutsclaff või Ahrens, kirglike ja sihikindlate inimesena, oskame hinnata nii nende progressiivsust kui ka piiratust omas ajas. Lisaks tuleb rõhutada, et Kristiina ühtaegu ratsionaalne ja samas sügavalt mõistev suhtumine kirikulukku on aidanud mõtestada tekste, mis on eesti kultuuriloos olnud kesksed, kuid vaimulike tekstidena kultuuri- ja kirjanduslugude huviorbiidist väljas. Nii on näiteks kirikulaulud tänu Kristiinale leidnud koha kultuuriloolises tõlgendusruumis, kus nad olid pikka aega suhteliselt nähtamatud.

Kristiina oli hämmastavalt varatark – juba noorena, mil elasime lukustatud maailmas. Tema teadis, et lukul on võti ja see võti on keel. Et alguses oligi sõna. Et isegi eesti keele, meie oma emakeele mõistmiseks

tuleb esmalt aru saada maailmast, mille tõlkimise käigus see keel küpses ja arenes. Piiblimailma mõistmiseks oli esmalt vaja tunda heebrea keelt. Toona ei olnud seda võimalik õppida piisavalt ülikoolis, heebrea keele omandamine ei nõudnud temalt üksnes tahet, vaid ka alandlikkust.

Emakeelt, selle tugevusi ja nõrkusi, väljendusvõimalusi ja võimetust, õpib kõige paremini tundma tõlkides. Kristiina taandus oma peamisest uurimisobjektist, talle juba üdini tuttavaist saksakeelsetest vaimulikest tekstidest ning keskendus prantsuse suurte mõtlejate maailma vahendamisele eesti keelde. Ajal, mil saksa pastorid avaldasid esimesi eestikeelseid tekste, alustas teoloog ja filosoof, katoliiklane Michel de Montaigne oma mõtete kirja panemist tavapärase ladina keele asemel prantsuse keeles. Nii nagu luteri vaimulikud pidid kirjutamise käigus looma eesti keelt, lõi Montaigne prantsuse keelt. Keelt, mis tunnetab maailma teisiti kui meie emakeel. Kas see erinevus paeluski Kristiinat? Prantsuse keele väljendusvõlu? Ja selle eesti keelde vahendamise peadmurdev ülesanne. Ehk ka Kristiina loomuomane püüd jõuda iga asja tuumani, mõista lisaks juba tuttavale luterlikule ristiusuõpetusele ka katoliiklikku kristlusekäsitust. Tänu millele saame lugeda oma emakeeles prantsuse teoloogi Blaise Pascali mõtteid, mida aitavad selgitada tõlkija saatesõna ja asjatundlikud kommentaarid. See on nii kõigi tema tõlgete puhul. Kuid ta on tõlkinud ka palju hilisemaid ja poleemilisemaid tekste, nagu Ernest Renani „Jeesuse elu“ või Emmanuel Levinase esseid.

Või innustab Kristiinat sarnaselt Noor-Eesti liikumisega eelkõige tahe avardada eestlaste kultuurilist silmapiiri prantsuskeelse ilukirjanduse tõlkimise läbi markii de Sade'ist kuni Jean-Marie Gustave Le Clézioni? Mõistagi ei ole Kristiina pääsenud mööda valgustusfilosoofide eestindamisest. Sest ta ise on valgustaja. Pelgalt Kristiina Rossi tõlked oleksid väärikas elutöö. Aga tõlkimine ei ole isegi tema põhitöö, pigem ehk tema viis tunnetada ja mõista keelt.

PIRET LOTMAN, MARIS SAAGPAKK,
ANNIKA VIHT

Foto: Eiko Lainjärv